

УДК 351.746.1

DOI <https://doi.org/10.32840/pdu.2-1.34>**І. В. Кукін**

кандидат наук з державного управління,
перший заступник начальника
Головного центру управління службою
Державної прикордонної служби України

ІНФОРМАЦІЙНА КУЛЬТУРА ЯК ОДИН З ЕЛЕМЕНТІВ СИСТЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

У статті досліджуються окремі компоненти інформаційної культури, її вплив на стан забезпечення національної безпеки держави та можливості її цілеспрямованого розвитку. Необхідність дослідження впливу інформаційної культури на стан інформаційної безпеки особистості в системі національної безпеки держави зумовлюють наявні загрози щодо продовження ведення проти України інформаційних війн та постійне удосконалення технологій інформаційного протиборства.

Акцентовано увагу, що формування культурних цінностей певного суспільства, залежать від домінуючого в соціальній системі типу культури. У процесі свого життя людина постійно пристосовується до змін зовнішнього щодо неї соціального середовища. Це відбувається завдяки її здатності до сприйняття позитивних і негативних стимулів соціальної системи та відповідного реагування на них.

Однією із загроз національній безпеці держави може бути поширення у суспільстві культури бідності. Її носії виявляються схильними до: підтримки комуністичної ідеології; зниження рівня правосвідомості; обмеження допуску до влади демократичних сил під час виборів; небажання участі у розвитку виробництва, економіки, освітнього та наукового потенціалу держави. Зазначена категорія громадян має низькі шанси залишити після себе здорове потомство та має обмежені здібності адекватної оцінки перебігу соціально-політичних конфліктів. Саме носії культури бідності також мають найбільші ризики інформаційної вразливості.

Основними компонентами інформаційної культури, що можуть впливати на стан національної безпеки держави визначені: механізми державного управління розвитком інформаційної культури; канали прийому та передачі інформації; методи, технології та способи обробки інформації; технічні засоби; результати забезпечення взаємодії та спільної діяльності людей; пам'ять; суб'єктивно залежні процеси зміни свідомості. Оцінка результативності взаємодії членів суспільства може здійснюватися з використанням технологій опитування, інтерв'ювання та вивчення громадської думки.

Отже, інформаційну культуру можна вважати одним з основних елементів інформаційної безпеки особистості та системи національної безпеки держави. Цілеспрямований вплив на розвиток інформаційної культури здійснюється шляхом використання механізмів державного управління, зокрема: організаційного, правового, політичного, мотиваційного та механізму двобічного симетричного діалогу із суспільством.

Напрямом подальших досліджень можуть бути визначення структури та змісту стратегії та концепції розвитку в Україні інформаційної культури.

Ключові слова: інформаційна безпека, інформаційна війна, національна безпека, інформаційна політика, інформаційна культура, культура бідності.

Постановка проблеми. Вирішальну роль в забезпеченні необхідних кількісних та якісних характеристик у процесах прийому, передачі, збереженні, обробки та перетворенні інформації відіграє інформаційна культура. Розвиток культури від-

бувається у процесі постійної взаємодії та спільної діяльності членів соціальної системи. Культурні надбання суспільства не можуть передаватися новим поколінням людей через гени.

Розвиток інформаційних технологій все частіше демонструє, по-перше, реальні можливості використання учасниками

геополітичних, військових та соціальних конфліктів деструктивних інформаційних впливів на суспільну свідомість. По-друге, постійне зростання в умовах побудови інформаційного суспільства ролі державних інституцій щодо цілеспрямованого розвитку культури в суспільстві та однієї з її основних компонент – інформаційної культури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика розвитку культури та особливості її позитивного і негативного впливу на суспільство досліджувалися Т. Парсонсом, М. Кревельдом, П.О. Сорокіним, М.Я. Хомяком, Г.Г. Філіпчуком, Н.В. Романовським, Т.І. Белавіною, В.О. Васютинським, О.О. Марушко. Водночас наявні загрози щодо продовження ведення проти України інформаційних війн та постійне удосконалення технологій інформаційного протиборства потребують подальших досліджень впливу інформаційної культури на стан інформаційної безпеки особистості в системі національної безпеки держави.

Мета статті – визначення основних компонентів інформаційної культури та особливостей їх впливу на стан забезпечення національної безпеки держави.

Виклад основного матеріалу. Погоджуємось з думкою П.О. Сорокіна, що у широкому смислі слова культура є сукупністю цінностей, що формуються під час взаємодії та спільної діяльності двох або більше індивідів, які впливають один на одного своєю особистою поведінкою. Основні способи задоволення людиною своїх потреб можуть полягати у прагненні: зміни зовнішнього середовища; зміни самого себе (душі та тіла); часткової зміни як зовнішнього середовища, так і самого себе [1, с. 19].

Сучасні дослідники небажання людиною змінювати спосіб свого життя ототожнюють з однією з рис культури бідності, що проявляє стійку відтворювальну дію у часі. Навіть поява у людини сприятливих умов щодо подолання бідності не завжди призводить до зміни ставлення особи до свого життя. Типові ознаки носіїв зазначеного виду культури як узвичаєного способу життя та реагування на зміни зовнішнього середовища (конкретні жит-

теві ситуації): здатність лише до некваліфікованої праці; відсутність будь-якого рівня вищої освіти; психологія утриманця; відсутність довгострокових планів та уявлень щодо реальних способів їх реалізації; послаблене прагнення до самореалізації; низький рівень життя [2, с. 13].

На рівень життя людини, за думкою М.Я. Хомяка, впливають такі чинники: недосконала особиста культура; відсутність бажань щодо визначення пріоритетних цілей власного життя; формування значно занижених або завищених власних бажань та нереальних способів їх реалізації; пошук у власних невдачах зовнішніх причин; відмова від опанування різними та новими видами діяльності; копіювання поведінки інших осіб; відсутність віри у свої власні сили [3, с. 171]. Вони майже збігаються та доповнюють ознаки носіїв культури бідності.

На нашу думку, загроза національної безпеки від поширення культури бідності може полягати у схильності її носіїв до: підтримки комуністичної ідеології; зниження рівня правосвідомості; обмеження допуску до влади демократичних сил під час виборів; небажання участі у розвитку виробництва, економіки, освітнього та наукового потенціалу держави. Зазначена категорія громадян має низькі шанси залишити після себе здорове потомство та має обмежені здібності адекватної оцінки перебігу соціально-політичних конфліктів. Саме носії культури бідності мають найбільші ризики інформаційної вразливості.

Зміст істини та знань, як культурних цінностей певного суспільства, залежать від домінуючого в соціальній системі типу культури. В ідеаціональній культурі домінує об'єктивна істина, яка не залежить від суб'єктивного сприйняття інформації людиною. В чуттєвій культурі проявляються негативні наслідки недосконалої функціонування та обмежені можливості органів почуття людини. Інтегральний тип культури – перехідний стан у процесі періодичних флуктуацій між ідеаціональним та чуттєвим типом культури [1, с. 262].

На думку Т. Парсонса культура є функцією соціальної системи, що формує соціальні комунікації та визначає взаємний

статус членів суспільства [4, с. 27]. Соціальні комунікації відбуваються завдяки використанню в суспільстві інформаційних процесів. Завдяки їм здійснюється як обмін, так забезпечення однакового розуміння інформації різними її респондентами [5, с. 39].

Аналізуючи зміни поведінки людей П.О. Сорокін акцентував увагу на те, що протягом свого життя людина постійно пристосовується до змін зовнішнього щодо неї соціального середовища. Це відбувається завдяки здатності до сприйняття людиною інформації щодо позитивних і негативних стимулів соціальної системи та відповідного реагування на них [6, с. 15].

Так упродовж революцій П.О. Сорокін виділяє характерні зміни, що відбуваються у масовій поведінці людей: небажання підкорюватися владі; зневага до власності; відмова від праці. Одним з вагомих стимулів зміни поведінки осіб він визначає появу факту масового пригнічення одного з безумовних рефлексів людини (самозбереження, потреба в харчуванні тощо) [6, с. 25].

Результати отримання людиною інформації про зміни зовнішнього середовища відбуваються з використанням аудіального, візуального та кінестатичного каналів та під впливом особисто досягнутого людиною рівня інформаційної культури. В процесі обробки особою інформації відбувається як формування стереотипів відповідного реагування на типові життєві ситуації, так і подальший розвиток інформаційної культури. Зазначені особливості дозволяють розглядати інформаційну культуру як один з основних елементів інформаційної безпеки особистості та системи національної безпеки держави.

Як вважає Г.Г. Філіпчук духовні, моральні та інтелектуальні здібності людей, що необхідні для побудови громадянського суспільства неможливо замінити найкращими державними інституціями. Необхідною умовою запровадження демократії є досягнення такого рівня культури кожним громадянином, який дає йому змогу брати активну участь у суспільному житті. Стан розвитку громадянської культури залежить від якості освіти та суттєво впливає на рівень правосвідомості членів громадянського суспільства [7, с. 77].

Посилаючись на визначені М. Вальб-ваксом особливості колективної пам'яті, Н.В. Романовський акцентує увагу, що вона на відміну від історії включає лише минуле, яке продовжують пам'ятати, а не те, що реально відбулось. Перебіг історії показує, що багато політиків намагаються використовувати та перетворювати історичні факти для реалізації своїх власних політичних амбіцій. Це зумовлює виникнення у суспільстві конфліктів щодо правильного трактування історії, що отримали назву «мнемонічні війни» [8, с. 51].

Відмінності сприйняття інформації респондентами можуть бути зумовлені: різними рівнями їх компетенції; вибіркоким сприйняттям ними інформації; невмінням або небажанням слухати співрозмовника; недостатньою надійністю джерел інформації; семантичними проблемами фільтрування інформації; обмеженістю часу; психологічними станами людини; невідповідністю інформації усталеним уявленням людини, її світогляду та цінностям [5, с. 62].

Корегувати соціально необхідну поведінку особи з урахуванням суспільно значущих цінностей можна шляхом застосування механізмів соціальної відповідальності. Основними її формами є: юридична; моральна; політична; громадянська; професійна; екологічна [9, с. 16].

Одним з компонентів інформаційної культури можна вважати способи зберігання у суспільстві інформації про минуле. М. Кревельд підкреслює, що запис інформації відбувався та у суспільствах, де письменність не була поширена. Роль носія інформації в них виконували свідки. Водночас для гарантованого отримання з їх пам'яті правдивої інформації «їх іноді занурювали у ріку» [10, с. 180].

З урахуванням викладеного інформаційна культура включає такі компоненти, що можуть впливати на стан національної безпеки держави: механізми державного управління розвитком інформаційної культури; канали прийому та передачі інформації; методи, технології та способи обробки інформації; технічні засоби; результати забезпечення взаємодії та спільної діяльності людей; пам'ять; суб'єктивно залежні процеси

зміни свідомості. Система основних компонентів інформаційної культури наведені на рис. 1.

Використання механізмів державного управління розвитком інформаційної культури забезпечує: підтримання на необхідному рівні інформаційної взаємодії між всіма без винятку членами суспільства та органами державної влади і місцевого самоврядування; надання громадянам відповідних державних послуг; забезпечення сталого розвитку інформаційної культури та інформаційної безпеки особистості. Основними з них можуть бути організаційний, правовий, політичний, мотиваційний та механізм двобічного симетричного діалогу із суспільством. Завдяки їхньому застосуванню держава може поступово змінювати свідомість людей та впливати на розвиток інформаційної культури у суспільстві.

Завдяки використанню людьми каналів прийому та передачі інформації (аудіального, візуального та кінестетичного) відбуваються соціальні комунікації. Шляхом використання технічних засобів може забезпечуватись як розширення можливостей біологічно зумовлених каналів прийому та передачі інформації, так і автоматизація процесів її обробки та накопичення. Серед методів, технологій та способів обробки інформації можна

виділити такі їх різновиди: передача та прийом інформації між членами суспільства; оцінка отриманої інформації; оцінка джерел інформації; сортування та аналітична обробка інформації; інформування; виконання запиту щодо надання інформації; захист інформації.

Основним результатом забезпечення взаємодії членів суспільства можна вважати ступінь задоволення їх взаємних інформаційних потреб. Оцінити її можна з використанням технологій опитування, інтерв'ювання та вивчення громадської думки. Завдяки наявності в зазначеній системі пам'яті здійснюється накопичення отриманої інформації, відомості про склад та стан всіх наявних на відповідному етапі історичного розвитку компонентів інформаційної культури та забезпечує необхідними даними процеси зміни у часі свідомості осіб, що призводить до поступового розвитку інформаційної культури як окремої особистості, так і всього суспільства.

Аналізуючи роботи Л.І. Петаржицького щодо особливості розвитку мотивації в соціальних системах, П.А. Сорокін стверджує, що ступінь дотримання правової поведінки особою залежить від ступеня її адаптації до суспільного життя. Це підтверджується законами: спадаючої прогресії мотиваційного тиску; зростаючої прогресії якості мотивації; поступового

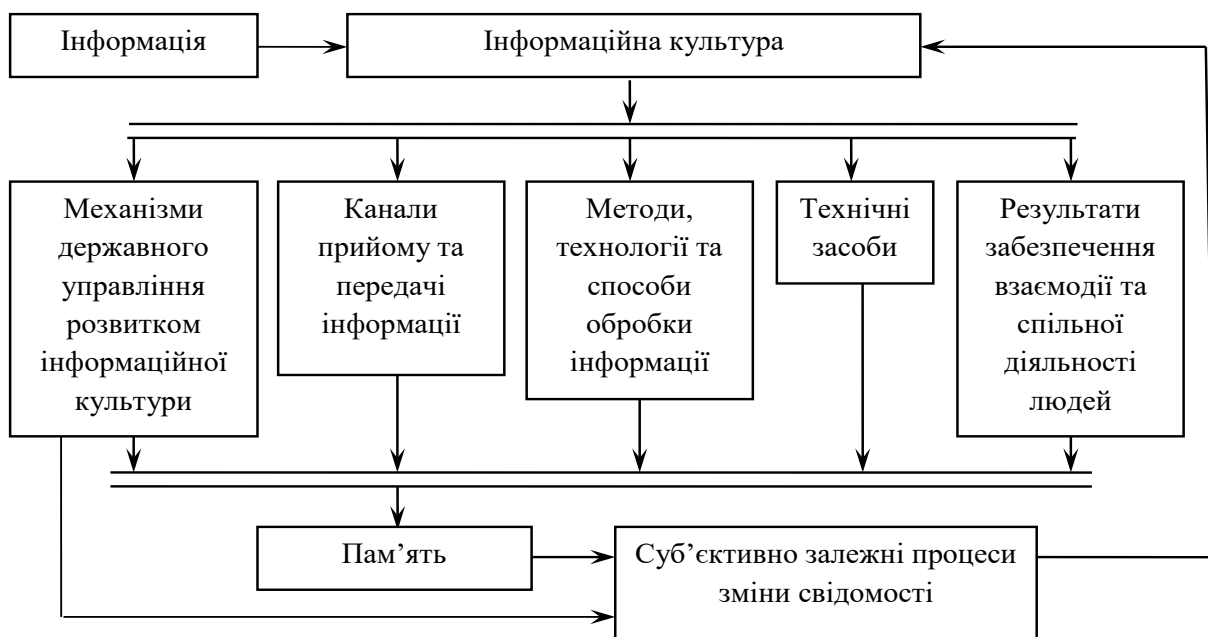

Рис. 1. Система основних компонентів інформаційної культури

розширення свободи діяльності членів суспільства; коливання жорсткості заходів впливу до правопорушників у часі [11, с. 88].

На нашу думку, зазначені закони можуть використовуватися державними інституціями для формування державної політики щодо розвитку правосвідомості, правової та інформаційної культури громадян.

Так, умовою розширення переліку об'єктів правопорушень або підвищення ступеню цивільної, адміністративної та кримінальної відповідальності може бути: введення правового режиму воєнного часу; зростання кількості правопорушень у певній сфері діяльності; збільшення сукупного обсягу шкоди від негативних наслідків суспільно шкідливих або суспільно небезпечних вчинків у певній сфері діяльності; зміна загроз та ризиків у системі національної безпеки держави. Одночасно можуть вживатися заходи щодо посилення дозвільної системи та заборон, що визначаються в рамках адміністративних та правових методів державного управління. Крім цього, державні інституції можуть:

- застосовувати заходи матеріального та нематеріального стимулювання з метою заохочення суспільно корисної поведінки громадян та їх прагнення до самовдосконалення;

- вживати заходи щодо вивчення громадської думки;

- проводити виховні та профілактичні заходи з метою розвитку правосвідомості, правової та інформаційної культури населення.

У разі зменшення у суспільстві кількості протиправних вчинків та мінімізації їх негативних наслідків заходи впливу на правопорушників можуть бути послаблені або якісно змінені. Також можуть бути послаблені та якісно змінені заборони та дозвільна система.

Висновки та пропозиції. Отже, інформаційну культуру можна вважати продуктом історичного розвитку суспільства і одним з основних елементів інформаційної безпеки особистості та системи національної безпеки держави. Державні інституції можуть здійснювати цілеспрямований вплив на розвиток інформаційної культури

шляхом застосування механізмів державного управління, зокрема: організаційного, правового, політичного, мотиваційного та механізму двобічного симетричного діалогу із суспільством. Зважаючи на циклічність змін, що відбуваються у суспільстві під час його історичного розвитку органи законодавчої влади мають завчасно внести зміни до переліку об'єктів правопорушень та посилення або послаблення заходів впливу на правопорушників.

Напрямом подальших досліджень можуть бути визначення структури та змісту стратегії і концепції розвитку в Україні інформаційної культури.

Список використаної літератури:

1. Сорокин П.А. Социальная культурная динамика : Исследование изменений в больших системах искусства, истины, этики, права и общественных отношений. Санкт Петербург. РХГИ. 2000. 1056 с.
2. Соціальна психологія бідності : монографія / Т.І. Белавіна, В.О. Васютинський, В.Ю. Вінков та ін. ; За ред. В. О. Васютинського. Київ. Міленіум. 2016. 294 с.
3. Хомяк М.Я. Рівень життя населення України та людська свідомість як основний чинник його підвищення. *Соціальні технології. Актуальні проблеми теорії та практики*. Запоріжжя. Класичний приватний університет. 2013. С. 166–173.
4. Парсонс Т. Соціальна культура і особистість / Пер. з англ. В. Верлоки, В. Кебуладзе. Київ : Дух і літера. 2011. 338 с.
5. Менеджмент і лідерство : навчальний посібник / О.О. Марушко, А.Л. Висоцький, А.Я. Зелінський. Львів : Тріада плюс. 2018. 188 с.
6. Сорокін П.О. Соціологія революцій. Зміна людської поведінки у революційні епохи. Опис перший. Київ. [б. в.]. 1999. 63 с.
7. Філіпчук Г.Г. Громадянське суспільство : освіта, етнокультурна, етнополітика. Чернівці : Зелена Буковина. 2002. 488 с.
8. Романовский Н.В. Новое в социологии – «бум памяти». Москва : ЮНИТИ-ДАНА. 2013. С. 50–66.
9. Соціальна відповідальність : Підручник / В.М. Тарасевич, О.В. Золотарьова та ін. Дніпро. Економіка. 2019. 204 с.
10. Кревельд М. Расцвет и упадок государства. Москва : ИРИСЭН. 2006. 544 с.
11. Сорокин П.А. О русской общественной мысли. Санкт Петербург : Алетейя. 2000. 221 с.

Kukin I. Information culture as one of the national security system elements of the state

The article deals with the individual information culture components, its impact on the state national security and the possibilities of its purposeful development. The need to study the influence of information culture on the individual information security condition in the national security system of the state determine the existing threats of information wars against Ukraine and the continuous improvement of information confrontation technologies.

Attention is drawn to the fact that the cultural values formation of a particular society depends on the dominant culture type in the social system. In the course of own life, a person constantly adapts to changes in external social environment. This is due to his ability to perceive positive and negative incentives from the social system and respond appropriately to them.

One of the threats to national security of the state can be the spread of poverty culture in a society. Its carriers are prone to: support for communist ideology; lower level of legal awareness; restriction of admission to power of democratic forces during the elections; unwillingness to participate in the development of production, economy, educational and scientific potential of the state. This category of citizens has low chances to leave behind a healthy offspring and has limited ability to adequately assess the course of socio-political conflicts. Poverty culture carriers also have the greatest risks of information vulnerability.

The main components of information culture that may affect to the national security of the state are: state administration mechanisms for the information culture development; channels of information reception and transmission; methods and technologies of information processing; technical means; results of ensuring interaction and people joint activities; memory; subjectively dependent processes of consciousness change. Account of the society member's interaction effectiveness can be carried out by using polling, interviewing and public opinion polling techniques.

Consequently, information culture can be considered as one of the main elements of information security of the individual and the national security system of the state. Purposeful influence on the development of information culture is carried out by using mechanisms of public administration, in particular: organizational, legal, political, motivational and mechanism of bilateral symmetrical dialogue with society.

The direction of further research can be determined by the structure and content of the strategy and concept of information culture development in Ukraine.

Key words: *information security, information warfare, national security, information policy, information culture, culture of poverty.*